Sep '77

MARS ET HISTORIA

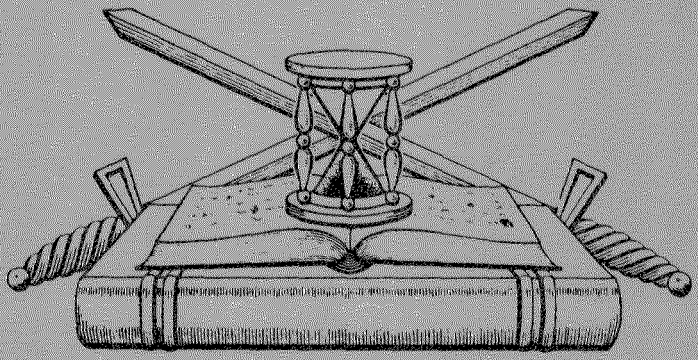

ORGAAN

VAN DE
NEDERLANDSE VERENIGING
TER BEOEFENING VAN DE
MILITAIRE HISTORIE

OPGERICHT 20 AUGUSTUS 1966

Beschermheer : Z.K.H. de Prins der Nederlanden

SAMENSTELLING VAN HET ALGEMEEN BESTUUR:

Voorzitter	:	F.L. Diekerhoff
Ondervoorzitter	:	
1e Secretaris	:	
Penningmeester	:	C.J. Kneppelhout
Archivaris	:	E.W. van Popta
Leden	:	Jhr. D.J.H.N. den Beer Poortugael
		B.C. Cats
		C.A. Heshusius
		F.J.A. Lutz
		Drs. G.J.A. van Ojen jr.
		H. Ringoir
		Mr. Ch.L.M. Schaepman

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:

Voorzitter	:	Oranje Nassaustraat 1, Geldermalsen, Tel. 03455-1773
Ondervoorzitter	:	
1e Secretaris	:	
Penningmeester	:	Edo Bergmastraat 9, Doetinchem, Tel. 08340-23982

Contributie bedraagt per jaar min. *f* 25,00 te storten op rek. no. 53.30.33.403 van de Algemene Bank Nederland N.V. te Doetinchem, ten name van de Nederlandse Vereniging Militaire Historie of op giro 29 40 790 van de Nederlandse Vereniging Militaire Historie te Doetinchem.

SAMENSTELLING REDACTIE-WERKCOMMISSIE:

Redactieadres : Heliotrooplaan 356 L, 's-Gravenhage (Kijkduin), Tel. 070-685168
C.A. Heshusius
E.W. van Popta

SAMENSTELLING REDACTIE-ADVIESCOMMISSIE:

F.L. Diekerhoff
Drs. G.J. van Ojen jr.
H. Ringoir

AFDELINGSCORRESPONDENTEN: Zie binnenomslag van de achterzijde.

1000

MARS ET HISTORIA

11e jaargang
nummer 8
september '77.

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire- en semi- militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

INHOUD

Bestuursmededelingen

Militariade door F.J. van Lier.

Het anti-tankgeweer S-18-1000 door J.R. Verbeek

Uit het dagboek van luitenant Donck (V) door C.A. Heshusius

Boekaankondiging

Aangeboden in goede staat verkerende rang- en naamlijst officieren KNIL 1948, alleen in ruil tegen idem rang- en naamlijst 1941 of 1940, of van omstreeks 1912, de laatste namen bevattende van de officieren der infanterie F. Tessers en W. Tessers.
Aanbiedingen gaarne te richten aan H.E. Tessers, Pr. J.W. Frisolaan 534, Leidschendam.

„DE DONDERBUS"

SOPHIAKADE 5B – ROTTERDAM 3016

Geopend: vrijdag 19.00–21.00 uur; zaterdag 10.00–18.00 uur

INKOOP - VERKOOP - RUIL

VAN OUDE WAPENS E.D. – VERDER ALLERLEI DOCUMENTATIE

Privé: J. WINTERS

BLAAKSEDIJK–OOST 17 – HEINENOORD – TELEFOON (01862) 23 38

BESTUURSMEDEDELINGEN

Van de penningmeester:

1. Contributie:
   Indien u uw contributie voor het jaar 1977 nog niet hebt overgemaakt, verzoek ik u dit alsnog te doen door storting op girorekening 2940790 t. n. v. penningmeester Ned. Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie te Doetinchem. De contributie bedraagt minimaal ƒ 25, --.

2. Tritt-kalender jaar 1978:
   Bestellingen voor de Tritt-uniformkalender 1978 kunnen weer worden geplaatst. Prijs ƒ 22, 50 (exclusief verzendkosten).
   Ter besparing van de (zeer) hoge verzendkosten (porto, verpakkingsmateriaal en enveloppe) van deze kalender kunnen de leden de door hun bestelde artikelen op de a. s. jaarvergadering van 24 september 1977 persoonlijk in ontvangst nemen.
   Ook bestaat de mogelijkheid om de kalenders - na bestelling - af te halen bij de Sectie Krijgsgeschiedenis van de K. L., Frederikkazerne, van der Burchlaan 32 te Den Haag, gebouw 103, kamers 18, 29 of 22a.
   Betaling en opgave lopen echter steeds via de penningmeester.
   Indien u echter toezending op prijs stelt worden de verzendkosten à ƒ 6, -- in rekening gebracht.
   Bestellingen gaarne d. m. v. overschrijving op de girorekening van de penningmeester, t. w. 2940790 onder vermelding van toezending dan wel afgifte op jaarvergadering, dan wel afhalen bij Sectie Krijgsgeschiedenis.

Van de redactie:

1. U hebt zich zeker al opgegeven voor de kostelijke najaarsexcursie?
   Op zaterdag 15 oktober naar het Korps Rijdende Artillerie, de Verbindingsdienst en naar Paleis 't Loo?
   Zo niet, dan kunt u dit nog doen vóór 5 oktober a. s.
   Zie het formulier in ons nummer van juli 1977.

2. De redactie vraagt nog dringend om kopij.
   Wie schrijft er wat over de nederlandse krijgsmacht?
   Wij hebben zoveel historici, verzamelaars en mensen met hobby's op dit gebied, dat het vast niet moeilijk moet zijn.
   Graag getypt en bij voorbaat hartelijk dank!

3. Wij ontvingen bericht over de nog vrij onbekende doch steeds groter wordende privé verzameling van de jeugdige Jaap van den Burg te Driebergen, Hoofdstraat 94, tel. 03438-7588, geheten COLLECTIE MILITAIRE TRADITIE. Maakt u eens een afspraak en gaat u kijken. Een boekje verkrijgbaar (gids) ƒ 1, 50.

MILITARIADE door F.J. van Lier.

Zijnde wetenswaardigheden op het gebied van onze hobby's uit allerhande bronnen voor U bijeengegaard ter lering en vermaak!

1. Bij het lezen van 'Sammler Journal', een duits tijdschrift voor verzamelaars van antiquiteiten etc., viel op hoe dwaas de prijzen voor verzamelobjecten toch uiteen kunnen gaan lopen. Zo was bij één firma de prijs voor een werkelijk magnifiek model van het oorlogsschip 'Kaiser' uit 1910 DM 350.- terwijl voor een ijzeren kruis (ridderkruis aan band) uit de 2e Wereldoorlog maar liefst DM 700.- werd gevraagd!

2. In het 'Maandorgaan van de documentatiegroep '40-'45', uitgave juli/augustus 1977 staat - zoals gewoonlijk - weer een aantal zeer leesbare artikelen o.a. het tweede deel over de 'Amerikaanse oorlogsgraven in Europa', over 'Twintig mysterieuze executies bij Wierden' en 'Op vakantie langs de invasie-stranden'. Daarnaast staat er een reactie in n.a.v. een onlangs gehouden enquête over inhoud en samenstelling van het genoemde maandorgaan, een reactie die stof tot denken biedt! De oplossing is een samengaan met anderen (hoeft niet als vereniging, doch alleen v.w.b. het maandblad). Dan heeft men een gedrukt blad met foto's en advertenties. Zoals bekend heeft 'Mars et Historia' zich altijd positief t.o.v. zo'n ontwikkeling opgesteld.

3. In 'Pallas' nr. 11 van 1977 (augustus) staat een bijzonder interessant artikel onder de titel 'Der Volkswagen zieht in den Krieg', de rijk geïllustreerde geschiedenis van ontstaan en oorlogsgebruik van de na de oorlog zo populair geworden 'Kever' van VW.
Daarnaast artikelen over de geschiedenis van de Infanterie, de vuurdoop van wijlen president John F. Kennedy en het vliegtuigtype 'Douglas TBD 1 in de slag bij Midway'.
Overigens gaat 'Pallas' met ingang van september 1977 'Soldat und Waffe/Pallas' heten (uitgave: Podzum - Verlag, Markt 9 te 6360 - Friedberg - 3 in W. Duitsland, prijs per nr. DM 3.80).

4. Bij 'Centaur Publications' (PO Box 188, Dumfries, Virginia 22026 USA) gaat in twee delen een veelomvattend boekwerk verschijnen onder de titel 'Field Artillery Battalions of the U.S. Army'.
Op 15 augustus 1977 verscheen t.g.v. het 200-jarig bestaan van de amerikaanse Veldartillerie het eerste deel. Het boek kost $ 24,95 en bevat veel illustraties van de onderdeelsemblemen ('coat of arms' en 'distinctive insignia').
De twee delen samen bevatten meer dan 1200 bladzijden en bijna 1300 tekeningen van emblemen.

5. Tussendoor even deze uitspraak van de nieuwe bevelhebber van de landstrijdkrachten, de luitenant-generaal C. de Jager: 'Een niet goed functionerende krijgsmacht betekent minder overlevingskansen voor wie er deel van uitmaken'.

6. Met als ondertitel 'Die dramatische Geschichte einer Waffengattung' verscheen bij Motor Buch Verlag het boek 'Sturmartillerie' door Frans Kurowski en Gottfried Tornau. Beide schrijvers hebben in moeizame speurtochten vele details samengebracht over de gemechaniseerde artillerie van de Duitsers tussen 1939 en 1945.

Uitvoerig worden in woord en beeld inzet, organisatie en techniek beschreven. Totaal 352 bladzijden, 215 afbeeldingen, prijs DM 48.-- o.a. te verkrijgen via Schild Buch Dienst, Federseestrasse 1, 8000-München-60, BRD.

7. Alhoewel vele van onze leden de 'Militaire Spectator' wel zullen ontvangen, wordt op deze plaats nog even melding gemaakt van het mei-nummer 1977, dat in zijn geheel gewijd is aan 300 jaar korps Artillerie met artikelen van onze leden J.D. Besselink en L. Verhoeff over de genealogie van onze Artillerie en een artikel van de hand van laatstgenoemde schrijver over tradities bij de artillerie.

8. Van het postzegelfront zijn dit keer niet zo veel bijzonderheden te melden. Frankrijk gaf 20 juni 1977 een portretzegel van Generaal de Gaulle uit; Polen gaf op 26 februari 1977 een zegel uit met de afbeelding van de medaille van verdienste inzake de burgerverdediging. Op 17 april 1977 gaf Israël een zegel uit, waarop het gedenkteken voor parachutisten staat afgebeeld en op 9 maart 1977 vierde Peru de dag van het leger met een speciale zegel (waarop o.a. een bulldozer, afweergeschut, radarstation). Tenslotte verscheen in de Verenigde Staten van Amerika op 13 juni 1977 een portretzegel ter herinnering aan generaal markies de Lafayette.

9. Diegenen onder de leden, die speciaal geïntresseerd zijn in de geschiedenis, tradities en regalia van de britse strijdkrachten, worden geattendeerd op het bestaan van 'Crown Imperial', Society for the study of the history, traditions en regalia of the forces of the Crown. President is General Sir Walter Walker, KCB. CBE. DSO. De vereniging geeft een kwartaalblad uit. Het lidmaatschap kost £ 2.- per jaar. De ledenadministratie berust bij: Chas Cowie, 5 Warwick Crescent, St. James Park, Harrogate, Yorkshire, England.

10. Bij 'Verlag Wehr und Wissen' te Bonn-Duisdorf verscheen het boek "Felduniformen' Band 1 met daarin de veldtenuën van de Warschau-Pactstaten en Yoegoslavië Het boek is geschreven door Dr. Friedrich Wiener, die op werkelijk alles omvattende wijze de velduniformen van de Sovjet-Unie, Bulgarije, DDR, Polen, Tsjecho-Slowakije, Hongarije, Roemenië en Yoegoslavië behandelt. Voor een overgroot deel in kleuren worden uniformen, rangonderscheidingen, brevetten, functie-emblemen etc. weergegeven. Het geheel wordt gecompleteerd door een deel met zwart-wit foto's, waarop getoond wordt hoe de uniformen in de dagelijkse dienst worden gedragen.
Binnenkort verschijnen in dezelfde uitvoering de delen II (uniformen der neutrale staten) en III (uniformen der NAVO-landen).
Bestelling kan o.a. via boekhandel De Weerd, Middellaan 34 te Apeldoorn.
De prijs van deel I bedraagt DM 16.80.

11. Aan de 'Mededelingen van de Vereniging Officieren Cavalerie' van april 1977 ontlenen wij het volgende bericht:
'Alles ligt gereed voor de heroprichting van het 2e Regiment Huzaren, waarvan de tradities formeel bewaard worden door het Regiment Huzaren van Boreel en waarvan de tradities materieel bewaard worden door de oud-officieren van 2 RH, verenigd in de Stichting 2e Regiment Huzaren en door de oud-onderofficieren, verenigd in de Retnie-Vereniging van beroepspersoneel beneden de rang van 2e Luitenant van het voormalige 2e Regiment Huzaren.

Alle betrokken instanties hebben hun toestemming verleend; het Koninklijk Besluit is geredigeerd. 59 Tankbataljon, waarin het opgeheven 102 Verkennings Bataljon is omgezet, zal Regiment Prins van Oranje worden.
Maar het K.B. blijft ongetekend in de la van de minister liggen . . . . . '
Hetgeen ook wij ten zeerste betreuren!

12. Van de Stichting Menno van Coehoorn, ontvingen wij het Jaarboek 1976 met - zoals gewoonlijk - weer een aantal zeer lezenswaardige artikelen.
Wij noemen:
'Feest met vlaggen en vaandels op vestingen' van Kl. Sierksma en
'Utrechts muziekcentrum bewaart herinnering aan Spaanse dwangburcht'
door G. Koppert.
Daarnaast natuurlijk een overzicht van alle activiteiten van de Stichting gedurende 1976. Tot slot wordt aandacht gevraagd voor een nieuw boek, n. l. 'Verschanste Schoonheid', een verrassende ontdekkingstocht lang historische verdedigingswerken in Nederland, door Noortje de Roy van Zuydewijn'. Uitgeverij van Kampen.

13. Van 'Her Majesty's Stationery Office', PM 1C, Atlantic house, Holburn Viaduct, Londen EC 1 P1 BN, England, ontvingen wij bericht dat daar is verschenen het 1e deel van 'The Armouries of the Tower of London'. Dit deel handelt over de 'Ordnance', bevat 516 blzn. en 80 zwart/wit illustraties, waaronder 'n foto van een 'English bronze $4\frac{1}{2}$ in. Cohorn morter' uit 1814, een 'Englisch bronze gun by Arcangelo Arcana' uit 1542, uit het wrak van de Mary Rose etc. De prijs bedraagt £ 30,-- plus porti.

14. Op 20 september van dit jaar is het 33 jaar geleden dat de Koninklijke Brigade 'Prinses Irene' de Nederlandse grens overschreed.

15. De Stichting 'Meer Ontspanning voor Ernstige Oorlogsgewonden' (MOVEO) heeft dringend behoefte aan automobilisten wonende in de omgeving van Hilversum/ Amersfoort, Den Helder, Amsterdam, Haarlem, Rotterdam, Zuid-Hollandse eilanden en Noord-Limburg om de aldaar wonende militaire invaliden te vervoeren naar en tijdens de door MOVEO te organiseren excursies. Wie zich daarvoor beschikbaar wil stellen wordt verzocht contact op te nemen met de Stichting MOVEO, Grote Marktstraat 40 te 's-Gravenhage, telefoon 070 - 63. 97. 20.

HET ANTI-TANKGEWEER S-18-1000

door J. R. Verbeek.

Ontwikkeling

Solothurn AG in Zwitserland was verantwoordelijk voor de ontwikkeling en de productie van dit wapen. In 1923 opgericht als munitiefabriek, werd deze in 1929 omgezet in een wapenfabriek, waarvan Rheinmetall-Borsig AG te Berlijn de grootste aandeelhouder was.
Zo konden Duitse wapentechnici in een 'neutraal' bedrijf, niet gehinderd door de bepalingen van het Verdrag van Versailles onder andere werken aan de ontwikkeling van een serie anti-tankwapens. -1)

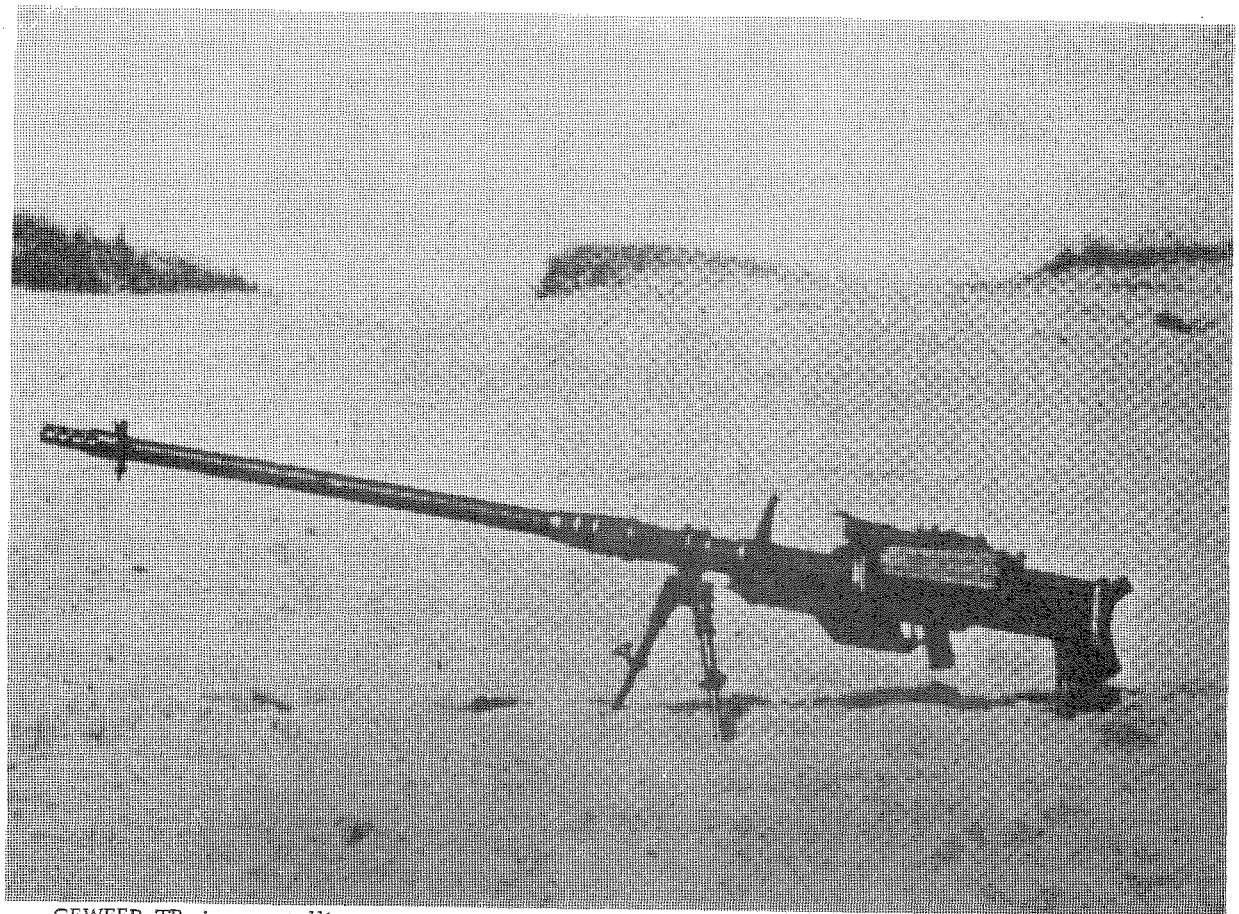

GEWEER TP in vuurstelling op tweepoot. (Bronvermelding: MAVORS 1940)

Uitgaande van de ervaringen die in de Eerste Wereldoorlog werden opgedaan met het Tank Gewehr 18, ontwierp men de S-18-100, een enkelschots anti-tankgeweer met een kaliber van 20 millimeter. Een verbeterd type werd spoedig hierna ontwikkeld, de S-18-1000. Ook de S-18-1000 was een enkelschotswapen, maar met een magazijn, zodat continu vuur afgegeven kon worden. Het feit dat het wapen onopvallend, gering van gewicht en daardoor zeer beweeglijk was, maakte inzet in de voorste lijn mogelijk.

Beschrijving

De S-18-1000 was een automatisch enkelschotswapen met gegrendeld slot en een bewegende loop, die snel verwisselbaar was door een bajonetsluiting. De ontgrendeling vond plaats nadat het projectiel de loop verlaten had. Bij de voorwaartse beweging van de afsluiter werd een nieuwe patroon in de kamer gebracht. Men moest de trekker loslaten om het volgende schot af te kunnen geven. Het kaliber bedroeg 20 millimeter. De patroonaanvoer geschiedde per magazijn, dat 10 patronen bevatte en van links werd ingebracht. Uitsparingen in de magazijnwand maakten een vluchtige inspectie naar het aantal in het magazijn aanwezige patronen mogelijk. De theoretische vuursnelheid bedroeg ongeveer 30 schoten per minuut. Bij het wapen hoorde een twee-wielige affuit, welke in Nederland 'onderstel' genoemd werd [2]. Met behulp van het onderstel werden het wapen, en in totaal zes volle magazijnen, verpakt in twee kisten, vervoerd. De Nederlandse wielaffuit week af van het Zwitserse standaardmodel, namelijk door spaakwielen in plaats van schijfwielen, en door een geringere wieldoorsnede, hetgeen leidde tot een gewichtsbesparing van 16 kilogram en een geringere minimum vuurhoogte. Om de wielen waren gewone luchtbanden gemonteerd. Het anti-tankgeweer werd gericht door middel van de kolf, die bij het vuren tegen de schouder rustte. Het wapen kon ook los van het onderstel gebruikt worden, men diende dan de opklapbare voorsteunen en de kolfsteun te gebruiken, of het wapen op een dekking te laten rusten. Voor het richten beschikte de schutter over een klepvizier en een kijkervizier. Het klepvizier had een afstandstelling van 0 tot 1500 meter. Voor zijdelingse richting kon de keep versteld worden op een vijduizendste verdeling, waarbij een rode merkpunt de normale positie aangaf. Het kijkervizier gaf een vergroting van 2, 75 X, met een gezichtsveld van 120 $^{o}/_{oo}$. Via een trommel konden schootafstanden van 0 tot 1200 meter worden ingesteld, met een verdeling in hectometers. In de kijker was een vizierschaal aangebracht, met een nullijn voor onbeweeglijke en zich in de richting van het wapen bewegende doelen. De andere markeringen in promille-waarden waren bestemd voor gebruik bij bewegende doelen. Deze vizierschaal kon met een gloeilampje, verbonden met een batterij, verlicht worden voor gebruik bij nacht. Het optiek werd beschermd door een rubber oogschelp en een rubber voorzetstuk, welke met klapdeksels afgesloten konden worden, indien de richtkijker niet gebruikt werd. Door de hoge aanvangsnelheid van 850 meter per seconde legde het projectiel een gestrekte baan af, hetgeen twee voordelen had: het projectiel trof het doel onder een grotere hoek, en het richten was eenvoudiger, hetgeen de mogelijkheid gaf snel van het ene naar het andere doel over te gaan. De terugstoot viel ondanks de hoge mondingssnelheid en het geringe gewicht van het wapen mee, omdat op het wapen een mondingsrem gemonteerd was. Er stonden twee soorten mondingsrem ter beschikking, te weten een zwakke mondingsrem met acht gaten in twee rijen van vier, en een sterke mondingsrem met tien gaten in twee rijen van vijf.

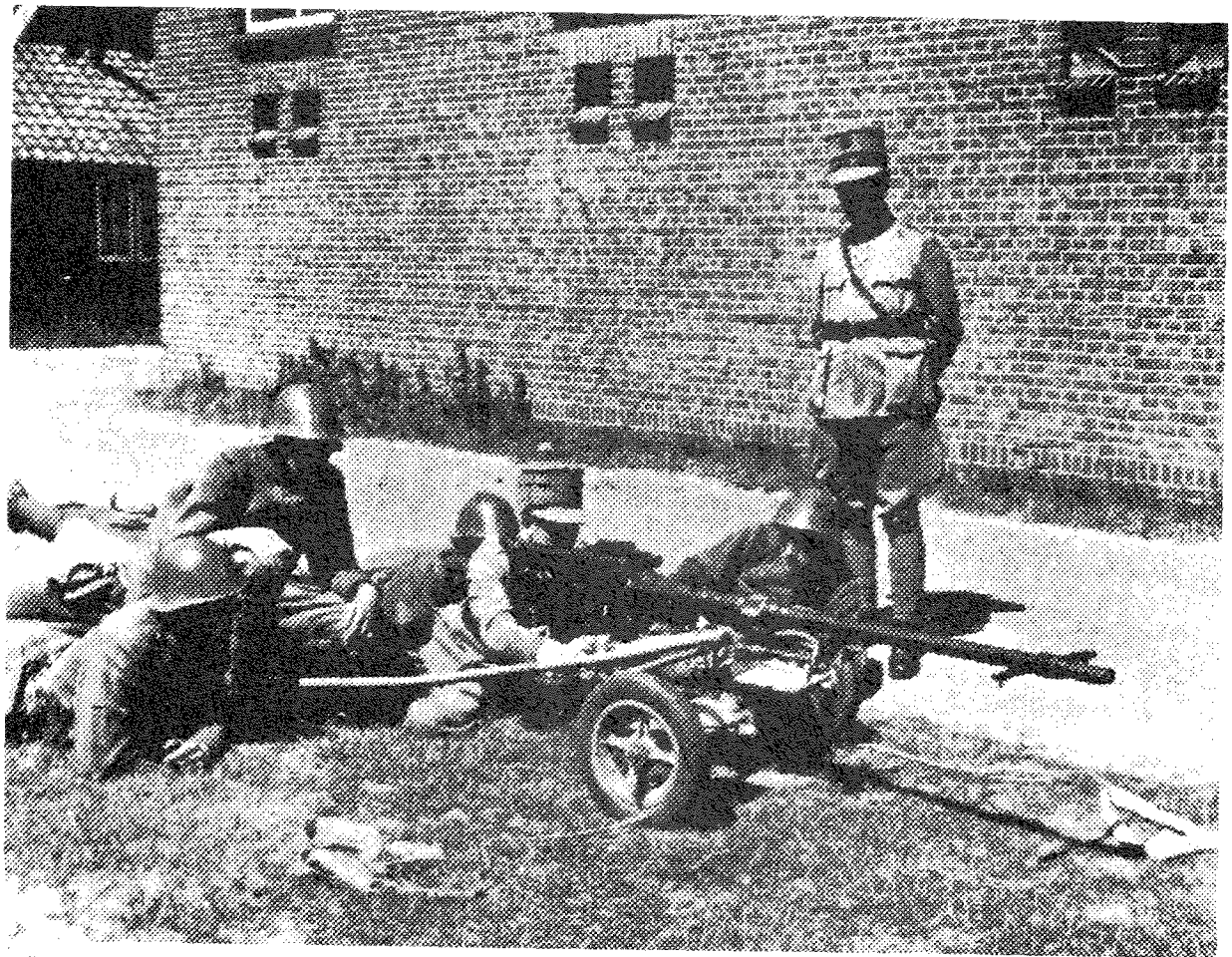

Het GEWEER TP op onderstel bij theorie in de kazerne (Bronvermelding 'Ons Leger' 1940).

De zwakke mondingsrem werd gebruikt als de massa van het wapen kon uitwijken. Dit was het geval bij het gebruik van af de voorsteunen. De sterke mondingsrem werd gebruikt als de ondersteuning van het wapen onbeweeglijk was, met name bij het schieten vanaf het onderstel. Ten gerieve van de schutter was de schoudersteun met rubber bekleed. Indien gebruikt vanaf het onderstel, kon de vuurhoogte met een handwiel ingesteld worden op drie standen, zodat de schutter zittend, knielend of liggend stelling kon nemen. Voor het vervoer werd het wapen 180^0 gedraaid, waarna de affuitbenen aan de uitstekende tappen voor aan de loop werden bevestigd. De patroonkisten konden op het onderstel bevestigd worden met riemen. Met behulp van trektouwen, die bevestigd konden worden aan trekhaken aan de uiteinden van de wielas, werd het wapen getrokken door twee man.

Munitie

De munitie voor de S-18-1000 werd door de fabriek gebruiksgereed geleverd. Solothurn AG en Rheinmetall-Borsig AG fabriceerden deze munitie. Italië had ook de S-18-1000 in zijn bewapening opgenomen en fabriceerde de bijbehorende munitie in licentie. Door de speciale vorm van de huls was het niet mogelijk andere dan door bovengenoemde fabrieken geleverde munitie te gebruiken. De fabrikant ontwikkelde voor het wapen twee soorten granaten, namelijk een pantsergranaat en een brisantgranaat. In Nederland gaf men, naar aanleiding van de resultaten van eigen proeven en van een test door de fabriek gehouden, de voorkeur aan de pantsergranaat (pg). Het kaliber van 20 millimeter bleek namelijk te gering om een effectieve brisante werking te kunnen paren aan een goed penetratievermogen [3].

De pantsergranaat kon voorzien zijn van een lichtspoor-element met een brandduur van 3,8 seconden, goed voor de afstand van 1700 meter. De pantsergranaat was spits van vorm en grijs van kleur. Deze granaat bevatte geen springlading, maar bestond uit gehard staal met een grote doorslagkracht. De pantsergranaat werd gebruikt tegen gepantserde voertuigen, tanks en doelen achter pantserplaten of muurwerk. Bij de penetratie van pantserplaten en muurwerk werden splinters afgeslagen aan de binnenzijde, welke de uitwerking van de granaat verhoogden. De munitie werd geleverd in met blik luchtdicht afgesloten kisten welke een inhoud hadden van 100 patronen. Elke patroon was afzonderlijk verpakt in een kartonnen huls. Het gewicht van een volle kist bedroeg ongeveer 50 kilogram.

Nederlandse bestelling [4]

Rond 1938/39 bestelde Nederland 340 stuks S-18-1000 met wielaffuit, bedoeld als aanvulling op de bestaande tankafweer in de vorm van de Böhler 4,7 cm PAG.

Slechts 37 stuks, volgens andere bron 38, arriveerden daadwerkelijk vóór 10 mei 1940, daar de Zwitserse regering als gevolg van een onenigheid over het ruilverkeer met Nederland een uitvoerverbod instelde. In februari 1940 kwam er een wijziging in deze houding, daar er toen sprake was van leveringen door de Schweizerische Metallwerke en de Metallwerke Dornach. Bij de firma Solothurn waren inmiddels nog 52 geweren TP gereed gekomen voor de aflevering, welke ter plaatse door Nederlandse vertegenwoordigers werden gekeurd. Daar tot februari 1940 een aantal van 113 exemplaren contractueel geleverd hadden moeten worden, bestond er op dat moment een achterstand van 23 stuks. De 52 gereed gekomen exemplaren zouden via Duitsland verzonden worden, doch arriveerden nooit in Nederland.

De totale order aan Solothurn bedroeg ƒ 1.075.000,--. De munitie werd bij Rheinmetall-Borsig AG besteld, namelijk op 24 augustus 1939, te weten 1700 pantsergranaatpatronen met lichtspoor, 10.000 pantsergranaatpatronen zonder lichtspoor en 25.000 losse patronen (Bestelling 4024 A). Hiervan te leveren in januari 1940 respectievelijk 1320, 5330 en 8250 stuks. Op 2 februari 1940 had men in Nederland nog niets van deze order ontvangen.
Op 7 september 1939 bestelde men bij dezelfde firma 113.000 pantsergranaatpatronen met lichtspoor, ter waarde van ƒ 203.400,--. Begin december 1939 waren 7500 stuks van deze bestelling gereed, welke gekeurd werden door de Nederlandse vertegenwoordiger ter plaatse. Daar de Duitse regering geen exportvergunning gaf, vond er geen verzending plaats.
Kort daarop ontving men bericht van de fabriek dat er nog eens 15.000 stuks ter keuring gereed lagen. Deze keuring werd niet uitgevoerd, daar levering niet plaats zou vinden.
Het probleem van de levering van de munitie voor het geweer TP kwam ter sprake op een vergadering op 8 februari 1940, waarbij ondermeer aanwezig waren de Minister van Defensie, Generaal-Majoor Hasselman en Ir. Den Hollander.
De Minister besloot geen verdere bestellingen meer te doen van het geweer TP. Door tussenkomst van het Ministerie van Buitenlandse Zaken zou worden aangedrongen op de aflevering van de in Duitsland bestelde munitie. Dat men hier weinig concrete resultaten van verwachtte, blijkt uit het feit, dat men bij een niet nader genoemde firma in Italië 142.000 pantsergranaten wilde bestellen, te betalen uit het mobilisatiekrediet. Tevens gaf de Minister de Artillerie Inrichtingen de opdracht om 500 patronen te ontwikkelen, waarbij men naar een latere productie in eigen beheer streefde. Kort daarop brak de oorlog voor Nederland uit, zodat een en ander niet tot de concrete resultaten leidde. De beschikbare hoeveelheid munitie per geweer TP in mei 1940 is onbekend. Solothurn ontwikkelde intussen de 'Universal Automat S-18-1100', een wapen dat behalve tegen gepantserde gronddoelen ook tegen luchtdoelen kon worden ingezet. De aanschaf van de S-18-1100 werd wel in overweging genomen, maar door de hiervoor geschetste moeilijkheden kwam het niet tot een bestelling [5].

Organisatie

De bediening van het geweer TP bestond uit vijf man: een korporaal als stukscommandant, een schutter, een lader en twee helpers. De schutter was zodanig opgeleid dat hij bij het eventueel uitvallen van de stukscommandant zelfstandig door kon gaan met vuren.
Twee stukken met bediening vormden een groep, gecommandeerd door een sergeant.
Aan de groep waren een ordonnans en een munitiekar toegevoegd. Op de munitiekar werden twee munitiekisten, een reservewiel, twee camouflagenetten en de toebehoren vervoerd.
Bij de munitiekar waren vijf bedieningsmanschappen ingedeeld. Per infanteriecompagnie dacht men één groep geweren TP in te delen, zijnde 2 stukken, welke op geringe onderlinge afstand geplaatst (± 75 meter), elkaar zouden beschermen en vuur uit konden brengen op het compagniesvak. Twee of meer groepen met een ordonnans en een luitenant (Sc) vormden een sectie geweren TP. Voor gebruik bij de lichte troepen overwoog men de plaatsing van het wapen op motorfietsen met zijspan.

Eerste inzet en conclusie

Op 10 mei 1940 kwamen twee geweren TP voor het eerst in actie gedurende de verdediging van de Maasbruggen te Maastricht, waarbij in totaal 18 patronen werden afgevuurd, waardoor twee Duitse pantservoertuigen tot stilstand werden gebracht [6].

Met behulp van trektouwen, bevestigd aan de uiteinden van de wielas, konden meer militairen in zwaar terrein helpen trekken. (Bronvermelding: MAVORS 1940)

Het wapen was qua prestaties effectief en voldeed aan de gestelde eisen.
Ook de Duitse Wehrmacht gebruikte het wapen, hetgeen overname van in Nederland buitgemaakte exemplaren aannemelijk maakt [7].
Als aankoop was het wapen een mislukking omdat de leveranties spoedig gestaakt werden.
Munitie voor het wapen ontbrak vrijwel geheel, geoefende bedieningsmanschappen eveneens, zodat zelfs een aantal exemplaren ongebruikt in de magazijnen bleven liggen.

Overzicht van de technische gegevens van de S - 18 - 1000

Wapen

Kaliber	: 20 millimeter	Looplengte:	1300 millimeter
Aantal trekken	: 8	Soort :	rechtsdraaiend
Vuursnelheid	: 30 schoten per minuut	Totale lengte op voorsteunen:	2160 millimeter
Kleinste vuurhoogte op de voorsteunen	: 270 millimeter		
Grootste vuurhoogte op vuursteunen	: 350 millimeter		
Zijdelings richtveld op voorsteunen	: 60°		
Afstandsbereik klepvizier	: 0-1500 meter		
Afstandsbereik kijkervizier	: 0-1200 meter		
Vergroting kijkervizier	: 2, 75 X		
Gezichtsveld kijker	: 120 0/00		
Gewicht loop met mondingsrem	: 20, 5 kilogram		
Gewicht huis met tweepoot	: 33 kilogram		
Totaal gewicht	: 53 kilogram		
Leeggewicht magazijn	: 2, 15 kilogram		
Gewicht magazijn met 10 patronen	: 5, 50 kilogram [8]		

Onderstel

Kleinste vuurhoogte	: 30 centimeter
Grootste vuurhoogte	: 65 centimeter
Lengte onderstel in vuurstelling	: 1500 millimeter
Totale lengte met wapen in vuurstelling	: 2700 millimeter
Totale lengte met wapen in rijstelling	: 2550 millimeter
Spoorbreedte	: 800 millimeter
Zijdelings richtveld vanaf het onderstel	: 50 °
Wieldoorsnede	: -
Bodemvrijheid	: -
Gewicht onderstel	: 30 kilogram
Gewicht van een volle magazijnhouder	: 20 kilogram
Totaal gewicht wapen met onderstel	: 123 kilogram

Munitie:

Soorten: pantsergranaten met lichtspoor
pantsergranaten zonder lichtspoor
brisantgranaten (niet in Nederland ingevoerd)
losse patronen.

Aanvangssnelheid pantsergranaat	: 850 meter per seconde
Brandduur lichtspoor-element	: 3, 8 seconden

Lengte patroon: 203 millimeter Granaatgewicht pantsergranaat: 147 gram
Bediening : 5 man
Penetratievermogen pantsergranaat: 30 mm op 200 meter 12 mm op 1000 meter.

Schets van het Geweer TP op onderstel in rijstelling.

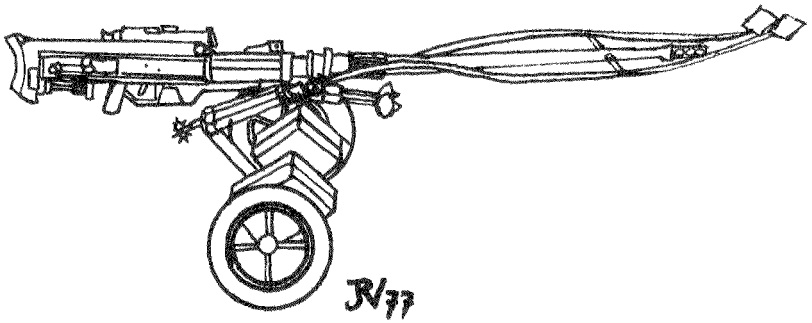

Noten

-1) S-18-1000 is de fabrieksaanduiding. De Nederlandse benaming was 'Geweer tegen pantser'.
Zie voor de verhouding Solothurn-Rheinmetall art. in Armies & Weapons No. 28.

-2) Het onderstel wordt in het Legermuseum in Leiden niet getoond.
Ook de orginele Zwitserse wielaffuit was in gebruik voor enkele exemplaren.

-3) Bij de fabriekstest doorboorden 5 pantserprojectielen vijfmaal een op 500 meter afstand verticaal opgestelde pantserplaat van 170 Kg/cm vastheid met een dikte van 20 millimeter Van de drie afgeschoten brisantgranaten doorboorde er maar één het genoemde pantser en detoneerde aan de achterzijde.

-4) Getallen geven de toestand aan van Januari 1940. De OLZ achtte 1268 Geweren TP noodzakelijk met daarbij een munitievoorraad van 750 patronen per vuurmond.
De getallen werden ontleend aan: De verzorging van de Koninklijke Landmacht in 1939 en 1940 en een bij de Sectie Krijgsgeschiedenis berustend afschrift van een rapport, gedateerd 2 februari 1940, bestemd voor de directeur-voorzitter van de A.I., getiteld: 'Beknopt overzicht omtrent stand en moeilijkheden van in het buitenland geplaatste bestellingen'.

-5) De in de 30-er jaren ontwikkelde S-18-1000 was een automatisch vurende terugstootlader met beweeglijke loop, hetgeen een grotere magazijncapaciteit noodzakelijk maakte, namelijk 20 patronen. Het magazijn werd van links ingebracht. De affuit werd ten opzichte van de S-18-1000 aanzienlijk verbeterd: de drievoetaffuit was in vier verschillende hoogten instelbaar; het samenklappen van de affuitbenen en het voorzien van wielen, deed een wielaffuit ontstaan, van waar af eventueel ook geschoten kon worden.

Deze wielaffuit kon daartoe nog op twee verschillende hoogten worden ingesteld. De iedere vuurhoogte waren er verschillende elevatiemogelijkheden.
Voor gebruik tegen luchtdoelen kon er bij de grootste vuurhoogte een elevatie van + 80° gegeven worden. De drievoetaffuit had een zijdelings schootsveld van 360°. De wielaffuit beperkte het zijdelings schootsveld tot 30° links en rechts.
De munitie bestond uit een pantsergranaat van 135 gram, een brisantgranaat van 125 gram en een lichtspoorgranaat van 132 gram. De aanvangsnelheid varieerde van 850 tot 880 meter per seconde.

-6) Brongers: Een dag oorlog in Zuid-Limburg, blz. 101 t/m 105.

-7) German tank and Anti-Tank, blz. 245.

-8) Getallen zijn die welke gegeven worden door Van Hootegem. Deze getallen wijken af van de Zwitserse gegevens, welk feit te verklaren is uit het afwijkende Nederlandse onderstel. Zwitserse gegevens: kleinste vuurhoogte:320 mm; grootste vuurhoogte: 660mm; wieldoorsnede: 400 mm; bodemvrijheid: 185 mm; gewicht affuit: 46 kg; totaal gewicht: 139 kg.

Bronnen:

- Gegevens verstrekt door L. Scherer, de vm. directeur van de firma Solothurn.
- Gegevens verstrekt door de Gruppe für Rüstungsdienste, Bern.
- Gegevens verstrekt door de Sectie Krijgsgeschiedenis, 's-Gravenhage. Archiefnummers: 405/9 en 406/8.
- Technisches Reglement No. 15, Die Tankbüchse Solo. Provisorische Ausgabe, 1940.
- Berkhout, W.M.; 'Het Geweer tp', art. in MAVORS jg 1940, blz. 305 t/m 313.
- Brongers, E.H.; Een dag oorlog in Zuid-Limburg, Baarn 1973.
- Chamberlain, P. en Gander, T.; Anti-Tank Weapons, World War 2 Fact Files, London 1975,
- Van Ham, M.L.; De verzorging van de Koninklijke Landmacht in 1939 en 1940. Sectie Krijgsgeschiedenis, 's-Gravenhage, 1960.
- Harberts, J.; Hst. over wapentechniek in Wetenschappelijk Jaarbericht van de Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, 1929.
- Hoffschmidt, E.J. en Tantum, W.H.; German Tank and Anti-Tank, Connecticut (USA), 1968.
- Van Hootegem, E.; 'Tankbuks Solo 18-1000, het Geweer TP', art. in Ons Leger 1940, Jg 26, blz. 384-385.
- Van Hootegem, E.; 'Het geweer tp (tegen pantsering)', art. in MAVORS, Jg 1940 blz. 65 t/m 77.
- Pieters, P.W.; 'De lichte troepen', art. in Ons Leger 1940, Jg 26, blz. 197-200.
- Po, E.; 'Düsseldorf Giant', art. in Armies & Weapons No. 28, Nov. 1976.
- Roldanus, U.J.W.; Hst. over wapentechniek in Wetenschappelijk Jaarbericht van de Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap.

UIT HET DAGBOEK VAN LUITENANT DONCK (V)

Door C. A. Heshusius.

Donck's reis naar Indië wordt onderwerp voor een schoolopstel in Nederland

Die eerste dagen op Bangka, in het plaatsje Muntok, deed Donck een ervaring op die kenmerkend was voor die tijd en waarover wij heden ten dage eigenlijk wat ontroerd zouden moeten glimlachen, van 'hoe is het mogelijk. . . .'

Het was helemaal negentiende-eeuws toen luitenant Donck op 11 april 1899 een brief ontving van een onderwijzer uit Den Helder, de heer Sevenhuizen: 'Deze vroeg mij een reisbeschrijving met de Salak. Hij had met de kinderen van de hoogste klasse der school, welke ik als leerling bezocht, mijn reis naar Indië gevolgd. Nu moeten de kinderen een opstel over die reis maken, welke opstellen op de Parijse tentoonstelling geëxposeerd worden. Aardig gedacht'.

Dat was natuurlijk ontzettend leuk, het idee paste ook goed in de tijd. Niemand in Holland reisde toen en, ja hoor, één van de oud-leerlingen gaat zowaar helemaal naar Indië en kan goed schrijven. Nu gaan de kinderen in de hoogste klassen daar een opstel over maken hier. Je ziet ze al schrijven. En dan zullen de epistels nog worden tentoongesteld op de expositie in Parijs. Wij nemen aan dat dit voor het Nederlandse Paviljoen zou zijn op de Wereldtentoonstelling, die - in 1900 - in Parijs zou worden gehouden.

Overplaatsing naar Pangkal Pinang op het zelfde eiland, gaat per schip over zee.

Op donderdag 13 april 1899 vertrok Donck uit Muntok. De avond van te voren was er nog een afscheidsfuif geweest met de collega's. Om elf uur in de morgen stond onze luitenant op de pier. Hij werd uitgeleide gedaan door de collega's officieren. Met dezelfde boot naar Pangkal Pinang reisde ook mevrouw van Buuren met haar drie kinderen. Zij was de echtgenote van luitenant van Buuren, de postcommandant op Doncks nieuwe standplaats.

Van Buuren was aanzienlijk ouder, namelijk 37 jaar; hij was in 1888 tweede-luitenant geworden, pas in 1893 eerste-luitenant en liep dus tegen de kapiteinsrang aan. Met de Van Buurens zou Donck zeer goed kunnen opschieten.

'Zij nam ook hare planten mede daar zij die in Pangkal Pinang best kon gebruiken'.

Planten waren erg belangrijke dingen voor een europees erf en men deed ze niet gauw weg; ze werden hier in grote potten meegenomen.

Het werd zo warm op de pier, dat Donck alvast afscheid van zijn collega's nam om zich: 'naar boord van het gouvernementsstomertje de 'Glatik' te laten roeien.

Zo kon ik mij dus alvast installeren'.

De gouvernementsstomer was een scheepje van de Gouvernements Marine.

Het Nederlands-Indische gouvernement had een eigen bescheiden marine met hele kleine scheepjes. De opvarenden waren geen militairen maar gouvernementsambtenaren.

De scheepjes waren wit en werden in de volksmond 'de witte schepen' genoemd, in het maleis de 'kapal poetih'. Met deze scheepjes werd overal door de Archipel gevaren.

De grotere scheepvaartmaatschappij, de KPM,kwam niet overal en dus was het de kapal poetih die de diensten tussen al de honderden eilandjes onderhield en de ambtenaren benevens de militaire detachementen vaak vervoerde naar plaatsen waar niet zoveel economische belangen waren.

'Elf uur was alles aan boord en kon de kapitein het ruime sop kiezen.
Het kleine ding schommelde nogal, wat mevrouw Van Buuren zeeziekte bezorgde.
Alles was zeer primitief; beneden warm; boven wel lekker maar in de avond kon de petroleumverlichting het niet tegen de wind houden. Later zijn wij voor anker gegaan'.
Ziehier een kostelijk beeld: het scheepje kan niet op tegen de wind; het anker wordt uitgegooid en men zit in het pikkeduister want de petroleumlamp waait ook nog uit.
De volgende dag, vrijdag 14 april 1899 was het leed geleden, stoomde de Glatik weer dapper verder en arriveerde in de baai van Pangkal Pinang.
'Eindelijk stopte de boot. Daar kwamen een paar prauwen aan; chinese gevangenen werden aan boord gebracht terwijl de 'Glatik' zijn goederen aan de prauw afgaf'.
Donck vermeldt niet wat voor gevangenen het waren en waarom ze aan boord kwamen; werden ze naar Batavia gebracht of hadden ze iets met de opstand te maken?
Wij weten het niet.
Het ging regenen toen men aan land ging. Daar werd het gezelschap afgehaald door luitenant van Buuren, die met twee 'tentwagentjes' was aangekomen. Een tentwagentje is naar wij aannemen een klein voertuigje getrokken door één of twee paarden waarboven een zeildoeks dak was gespannen tegen de regen en zonnestralen; allemaal erg eenvoudig.
En dan voorwaarts door Pangkal Pinang, ook al geen wereldstad.
'Na een uur rijden over een slechte weg hielden wij halt bij de woning van de administrateur de heer von Kotsch. Deze had de grote beleefdheid ons voor de rijsttafel te inviteren.
Het smaakte fameus. Om vier uur stapten wij op, bedankten de gastheer en gastvrouw recht hartelijk'.
Een heerlijk brokje indische gastvrijheid: men blijft onder gezellige kout als gasten tot vier uur aan de rijsttafel.
'De familie Van Buuren vertrok naar de benteng (fort), waar de woning van de post-commandant staat terwijl men voor mij de passanggrahan een beetje in orde had gemaakt'.
Wij kwamen dit begrip al eerder tegen, pasanggrahan of gouvernementslogiesgebouw voor doortrekkende ambtenaren en officieren. Ook hier was het beslist geen hotel want eten was er niet bij voor Donck; maar (dit in tegenstelling met zijn eerste aankomst op het eiland Bangka toen er ook al geen eten was) merkte hij in zijn dagboek snedig op:
'Eten, doe ik bij de familie van Buuren, dus dat is nogal eenvoudig voor mij'.

Details van de buitenpost

De volgende dag, zaterdag 15 april 1899 verkende Donck het fort, de benteng, benevens de omtrek en de kampong. Zijn bagage was nog niet aangekomen en hij merkte op:
'In de passanggrahan doet geen blind paard kwaad. Een huis op palen gebouwd; feitelijk is het maar één kamer, van hout opgetrokken met atap dak (gevlochten palmbladeren). Gelukkig is er ook nog een voorgalerij. Achter het optrekje een mandie-hok. Een bed, tafel en twee stoelen maken de inventaris uit. Het staat in de kampong aan de grote weg zodat ik gelegenheid heb het kampongleven van nabij te zien.'
Het wonen in de kampong te midden van de inheemse gemeenschap had ook zijn charmes; als nieuwkomer zal onze luitenant daar veel geleerd hebben. Gelukkig kwam ook na een paar dagen de bagage; tot die tijd had Donck niets gehad om in zijn huis te zetten.

'De benteng ligt aan het eindpunt van het schiereiland. Bezetting een officier en 45 overige rangen; de officier van gezondheid woont buiten de benteng maar dichtbij'.
Voorts maakte Donck zijn opwachting bij de officier van gezondheid, dokter Böttscher. Deze was verloofd met de zuster van mevrouw von Kotsch.
In de indische binnenplaatsjes werden ook tedere banden gesmeed en onder de paar Europeanen die er woonden kwamen ook verlovingen voor.

Maleis: een moeilijke taal voor de nieuwkomer

Verder ging Donck zich natuurlijk op zijn taak concentreren.
Met de maleise taal ging het nog niet helemaal goed: 'Het exerceren met de javaanse soldaten moet ik aan de sergeant overlaten, daar ik nog niet voldoende op de hoogte ben van het maleis. Weliswaar zijn de commando's in het nederlands, maar de op- en aanmerkingen moeten toch in het maleis geschieden.'
Ziedaar het probleem. Op het commando 'voorwaarts-mars' zette ook de inheemse KNIL-soldaat zich in beweging maar natuurlijk moest men dan in het maleis opmerkingen maken, wanneer het niet goed ging, zo in de geest van 'laat de pas maar goed horen' en 'gericht omkomen'. Daar moest je wel maleis voor kunnen spreken en dat kon luitenant Donck nog niet zo goed. Waar zou hij dat ook geleerd moeten hebben? De officieren van het KNIL, voorzover zij dit nog niet uit hun jeugd uit Indië kenden, kregen op de Militaire Academie in Breda de nodige lessen in het maleis. De officieren van de KL uiteraard niet.
Gingen dié naar Indië, dan moesten ze maar zelf zien hoe ze hun maleis bijspijkerden.

Een begrip op de buitenposten, de 'strapan' of dwangarbeider bij het detachement

En nu werd Donck ook geconfronteerd met een typische instelling op de Buitengewesten, namelijk met de kwestie van de veroordeelden wegens zware misdrijven, die dwangarbeid moesten verrichten bij de militaire detachementen.
Hij at namelijk bij de familie Van Buuren en daar aan tafel serveerde zulk een gevangene als butler: 'Vanmiddag aan de rijsttafel waar een inlandse bediende aan tafel bedient, kwam het gesprek op deze man. Hij is een wegens moord gestrafte, die tot een bepaald aantal jaren dwangarbeid is veroordeeld. Deze gestraften noemt men ketting-jongens omdat de straf kan zijn in of buiten de ketting'.
'Passen deze mensen goed op, dan krijgen zij meerdere vrijheid zoals dan deze bediende. Keurig netjes bedient hij aan tafel; hij behoeft ook 's avonds niet naar het gestraftenverblijf te gaan, maar kan in de bijgebouwen blijven. Bij expeditions gaan er altijd een aantal mede teneinde als koelie dienst te doen'.
Donck beschrijft deze situatie kort, maar erg duidelijk. Het systeem met deze gestraften heeft op de Buitengewesten voortgeduurd tot de val van Nederlands-Indië in 1942.
Het hoorde bij het systeem. De gestraften, ook genaamd 'strapans',of ook wel 'beer' (meervoud 'beren') dienden bij de militaire detachementen op de Buitengewesten.
En zij hadden het daar niet kwaad. Kenners vertelden ons overtuigd te zijn dat moordenaars de beste beren waren want deze hadden vaak gedood in een vlaag van woede die men pleegt aan te duiden met de 'crime passionnel'. Het waren dus beslist geen slechte of gemene mensen. Op de buitenposten deden zij allerlei corvee-arbeid en bij acties en patrouilles droegen zij de patrouille-uitrusting van de groepen infanterie die men hier placht aan te duiden met de naam 'brigade'.

De gestraften waren meestal mensen niet afkomstig uit de streek van de betrokken post; het waren veelal lieden van Java.
Inderdaad was het zo dat wanneer een gestrafte zich gedurende enige tijd goed had gedragen, hij vermindering van straf kreeg. Daar kon de militaire postcommandant een belangrijke invloed op uitoefenen. Ook bij acties, bij expedities gedurende opstanden, gingen de gestraften met de brigades mee.
Zij kwamen dus ook in gevechten terecht en er is dan ook menige gestrafte of beer gewond of gesneuveld. Verschillende van hen hebben moedige daden verricht en kregen ook uit dien hoofde ook al weer vermindering van straftijd.
De strapan is een begrip geweest op de Buitengewesten en vele oud-militairen denken nog met genoegen terug aan de plichtsbetrachting en toewijding van deze markante figuren.

Dagelijkse dingen bij het detachement

De aankomst van brieven uit Holland was ook hier op Bangka een hoogtepunt.
Maar ook van belang was de krant uit Batavia: daarin las men het laatste grote nieuws uit Indië zelf.
Woensdag 19 april 1899: 'Vanmorgen velddienstoefening, maar nog steeds in de nabijheid van de plaats. Onderweg deed ik de ervaring op dat hier geen bepaald kerkhof bestaat, althans niet voor de inlanders. Deze worden langs de kanten van de weg begraven'.
De dag er na moest Donck met zijn mensen werken aan de omheining van het fort en daarbij kwam hij terecht bij een typische instelling van de militaire posten in de Buitengewesten namelijk de groentetuin: 'Vanmorgen werken aan de wallen van de benteng; van Buuren vroeg mij ook eens het oog te houden op de tuinen. Achter de benteng ligt een lap grond, waar behalve de garnizoenstuin, ook de inlandse soldaten een tuintje hebben, waar zij van allerlei kunnen kweken. Ook de klapperbomen, welke op het militaire terrein staan, zijn van de menage. Wij moeten dus voor groenten zorgen'.
In de grote plaatsen op Java waren passars (markten) waar het garnizoen van alles kon krijgen. Op de Buitengewesten was dit echter vaak anders en moest menige militaire post zijn eigen groenten kweken. En hier werkten uiteraard de gestraften. Maar ook de inlandse fuselier had daar zijn eigen tuintje waar hij zijn lekkernijen en zijn spaanse pepers (lomboks) kon kweken. Verder was er bij het detachement meestal ook een veekraal alwaar geiten, varkens en koeien graasden, welke zorgden voor vlees voor het detachement. De varkens natuurlijk alleen voor de christenen aangezien de moslims geen varkensvlees mogen eten.
En verder gaven de koeien wat melk, hetgeen voor kleine kinderen een uitkomst was aangezien men overigens slechts dure melk uit blik kon krijgen.
De meeste Europeanen in Nederlands-Indië hielden in de namiddag na de rijsttafel de siësta in ere. Maar dat lukte Donck niet erg; hij deed in die tijd wat anders: 'Gewoonlijk maak ik des middags na de rijsttafel zo omstreeks drie of vier uur een hupse wandeling van een uur of drie. Kom ik thuis dan is het al donker. Het middagdutje wil niet. Maar om half elf lig ik er 's avonds in'.
Op 21 april 1899 vertrouwde Donck aan zijn dagboek toe dat het wonen in de pasanggrahan ook niet alles was: 'we zoeken naar een woongelegenheid voor mij; daar geen andere woningen beschikbaar zijn, zal het wel een inlands huisje worden. Elke dag moeten de kleren buiten hangen om het beschimmelen te voorkomen. Alles slaat uit.

Een heel bekend beeld uit het KNIL: de dwangarbeider, 'strapan' of 'beer' in een brigade op de Buitengewesten. Hier ziet men er vier op de voorgrond, geleid door een inheems fuselier der eerste klasse (spandri). Tijdens het oversteken van een snel stromende kali moet men elkander vasthouden om niet meegesleurd te worden. Het is aan het eind van de 19e eeuw. In het woord strapan zit het nederlandse 'straf'.

Het wordt tijd dat ik een wat betere woongelegenheid krijg. De plaats bestaat uit twee wegen welke evenwijdig lopen. Later divergeren zij. De weg waaraan de pasanggrahan is gelegen, loopt naar Soengei Liat; de andere naar Muntok. De laatste weg is tevens de winkelstraat. Dit gedeelte van Pinang is het inlandse gedeelte, met uitzondering van de winkels (toko's) welke door Chinezen gedreven worden. Dan staat rechthoekig op deze winkelstraat nog een weg welke naar Soengei Liat loopt en waarop in het benedengedeelte vele huisjes staan'. Wij weten nu meteen hoe de stad Pangkal Pinang (de hoofdstad van het eiland Bangka) eruit zag. Het is niet veel en Donck zal wel in een bamboehuisje moeten gaan wonen.
Op een van die dagen maakte hij nader kennis met een hagedis die bij hem aan tafel kwam. Het was de tjitjak, een wit hagedisje van een centimeter of acht, geheel onschuldig.
'Kennis gemaakt met een tafelgenot welke ik voor het eerst aan mijn tafel zag. Onder het schrijven in het stille avonduur, zie ik tegenover mij een tjitjak, een kleine hagedis boven de tafel komen; vlug gaat hij naar de fles welke stroop bevat en waarvan ik limonade maak, klautert er tegenop om de druppels aan de hals fijn op te likken.
Aardige kleine beestjes; zij leggen hun eitjes in de kleinste gaatjes, zoals in het sleutelgat van de deur'.
Wij hebben hier kennis gemaakt met een ouderwetse indische drank, namelijk 'stroop'; stroop is eigenlijk limonadesiroop, iets wat in Indië veel werd gedronken, waarbij men dus water moest voegen, daarna roeren en dan opdrinken.

Een krokodil in de badkamer . . . . . .

Op 26 april een kleine paniek die uitsluitend in een primitieve bedoening kan voorkomen:
'Een chinese vrouw werd bij de dokter in het hospitaaltje gebracht; zij was door een kaaiman bij het baden in de rivier aangevallen. De badplaatsen zijn door houten staketsels in de rivier afgesloten; maar ja, zodra er een gat is ontstaan, vindt de kaaiman de gelegenheid schoon zijn slag te slaan'.
In de dun bevolkte streken aan de kust, zeker waar riviermondingen en moerassen waren, was het een ideaal terrein voor krokodillen. Aangezien de bevolking en ook de militairen in de kali (rivier) baadden, waren daar beschermende maatregelen genomen en had men beschoeiingen in het water aangebracht, zo dat de mensen veilig konden baden.
Kennelijk was er iets open gevallen zodat de krokodillen tussen de baders konden komen.
Een lugubere aangelegenheid!
Op 27 april enig plaatselijk nieuws: 'Pangkal Pinang bezit een muziekkorps!.
'Naar ik meen worden de kosten door de 'kapitein- en luitenant-Chinees' gedragen.
De kerels hebben een aardig uniform; het zijn allen inlanders. Zij spelen zonder muziek op papier, zodat het wel eens lastig is de melodie te herkennen'.
De kapitein-Chinees en luitenant-Chinees waren de chinese voormannen die van het nederlandse gouvernement een bepaalde waardigheid kregen en een functie uitoefenden en optraden als representanten van de chinese gemeenschap.
Donck had een goede huisjongen in dienst genomen: 'Mijn huisjongen is al goed op de hoogte van mijn doen en laten. Tegen half zeven 's avonds kom ik thuis van mijn namiddagwandeling. Hij zet dan alles voor mij gereed om te gaan schrijven, schenkt een glas limonade in en verdwijnt dan op het erf om daar een strootje te roken'.

De luitenant had het niet begrepen

De volgende dag kwam Donck in aanraking met een stukje volkscultuur waar hij weinig van begreep: 'Na de inspectie, thuis op de voorgalerij zittend, kreeg ik bezoek van een inlands fuselier, die een met een doek dichtgepakte presenteerschotel droeg.
Na de begroeting zette hij het zaakje neer en toen zag ik daarop een ajam (kip), waaromheen allerlei ingrediënten voor een maaltijd. Hij bood mij dit aan; waarom, dat begreep ik niet. Ik maakte hem echter duidelijk dat ik geen menage voerde en dat hij het zaakje bij mevrouw van Buuren moest brengen!. Kennelijk dacht Donck dus dat deze inlandse fuselier hem te eten gaf, hetgeen hem natuurlijk ten zeerste verbaasde.
Daarna pas hoorde hij hoe het eigenlijk zat: 'Later, daar (bij van Buuren) komende, vernam ik de toedracht. De fuselier ging huwen. Hij moest dan een feest geven, een slamatan (godsdienstige maaltijd) en nu bracht hij bij de officier zijn geschenk. De bedoeling is dat men dan een tegengeschenk geeft in de vorm van een ringgit (rijksdaalder).
Ja, zo sta ik als totok nog voor vreemde dingen'.

Problemen voor europese militairen

'Als ik niet bij de familie van Buuren at zou ik dagenlang nagenoeg alleen zijn.
Wel maak ik hier en daar visites, maar overigens ben ik veel alleen. De dagelijkse wandelingen zijn dan ook een welkome afleiding én het aanhouden van mijn dagboek'.
Wat een heerlijke tijd toen de mensen nog uitgebreid een dagboek bijhielden!
Maar die goede oude tijd in Indië had ook een schaduwzijde voor de Europeaan die daar alléén, als vrijgezel zat. Die was namelijk altijd geheel op zich zelf aangewezen.
Men mengde zich, als Nederlander, niet zo gauw met de indonesische bevolking. Een officier had het nog niet zo slecht want hij was redelijk gehuisvest, maar erger was het in die dagen voor de ongehuwde europese onderofficier of fuselier. Voor hen was de verveling de eenzaamheid vaak ondragelijk. Heel vaak ging hij dan leven in de kampong en nam een inheemse echtgenote, huishoudster of concubine. Een andere vlucht uit de eenzaamheid was het gebruik van sterke drank. Er werd in die jaren nog niet veel gedaan voor de europese militair en zo ging Jan Fuselier vaak 'aan de fles', aan de jenever.
Op zaterdag 13 mei 1899 had Donck dan een eigen huis. Ja, de naam huis is wel wat wijds: 'Na een maand in de pasanggrahan te hebben doorgebracht, heb ik thans mijn eigen huis. Het is een echt inlands huis en ook klein. Op vrij hoge palen gebouwd zeker $1\frac{1}{2}$ meter hoog. Met een trap kom je op de voorgalerij, vandaar op een binnenkamer, die links op een slaapkamer uitkomt'. En dan was er nog een achtergalerij, vandaar ging men weer de trap af naar beneden en kwam men op het erf op de begane grond. Hier stonden bediendenkamers, een W.C. en een badhokje, alles erg primitief. 'Geen ramen maar houten luiken. In het badhok een bierton welke de jongen dan met water uit de kali moet vullen om te kunnen sirammen (met een klein emmertje water over je body gieten)'. Primitief maar toch ergens voor een jonge vrijgezel wel sportief. Het is wel prettig om in deze negorij toch een stukje beschaving te zien in de vorm van die bierton want bier was overal waar het leger aanwezig was.
'Het huis was van ruw hout opgetrokken en heeft een atap dak (palmbladeren); zo'n atap dak heeft de goede eigenschap de warme zonnestralen vrij goed tegen te houden'.

Dobbelen en drugs.

Op dinsdag 16 mei tijdens een velddienstoefening had Donck de nodige contacten met zijn inheemse soldaten: 'De te houden velddienstoefening gaf mij aanleiding eens een praatje te maken met de hoornblazer (slompret), een Boeginees. Het ging nogal gebrekkig, maar het is de beste methode om het maleis te leren. Vanmorgen na het soepeten en morgenappèl (half elf) een kijkje genomen bij de Javaantjes die hun dobbeldag hadden. Dobbelen is de hartstocht van onze bruine broeders en daarom verboden; maar op dagen van soldij uitbetalen (om de vijf dagen) en op zon- en feestdagen is het spel toegestaan'.
In het Indische leger dienden vele landaarden als beroepssoldaat. Wij kennen de bekendste, de Javanen, de Ambonezen en de Menadonezen, maar er dienden ook Boeginezen uit Zuid Celebes, zij het in kleine aantallen. De geboortelanden van deze volkeren lagen op zeer grote afstanden van elkaar. Dat is wel te begrijpen aangezien de Indische Archipel 1/8 deel beslaat van de wereldomtrek en om het duidelijker te zeggen: indien wij Nederlands-Indië zouden projecteren op de kaart van Europa dan zou dit land lopen van Ierland in het westen tot voorbij de Zwarte Zee in het oosten. En tot onze verbazing zien wij verder dat in het koloniale leger van de vorige eeuw toch nog een grote tolerantie heerste, als men gaat uitreken op hoeveel dagen per maand er nog mag worden gedobbeld bij de javaanse soldaten: dan valt dit wel erg mee.
Een paar dagen later was Donck op bezoek bij de luitenant-Chinees; hij deed niet mee aan het kaartspel, maar bekeek vele dingen in het chinese kamp onder andere een tempel.
Er was nog iets verveldends: 'In de galerijen lagen half naakte Chinezen opium te schuiven'.
Verder was er een groot feest bij de Chinezen met maaltijden, muziek, zeer luide muziek zelfs en het afsteken van honderden voetzoekers. Pas tegen de ochtend keerde Donck terug naar zijn woning. Gelukkig was het toen zondag, eerste Pinksterdag.

Postzegels

De vrije Pinksterdagen besteedde hij om zijn brieven te schrijven en deze gingen met de dienstpost mee, vermoedelijk naar Batavia. Donck vertrouwde de privépost niet zo erg: 'Met de dienstpost geen gevaar dat de huisjongen de postzegels losweekt'.
Het losweken van de ongestempelde postzegels is in deze streken altijd een vervelend euvel geweest. In het moderne Indonesië van nu zijn deze toestanden nog steeds actueel.
De handige jongen die de postzegels - die voor hèm relatief veel waard zijn - er af weekt, meent dat hij geen diefstal pleegt. Hij vindt het zelfs wat belachelijk dat mensen zulke dure zaken plakken op een envelop. Die zegels kan hij zélf beter gebruiken, dat wil zeggen: hij maakt ze te gelde en gooit de brief gewoon weg . . . . .

(wordt vervolgd).

BOEKAANKONDIGING

Hoewel er veel militaire boeken in de wereld uitkomen, gebeurt het niet zo vaak dat deze betrekking hebben op de nederlandse militaire historie. Zeker is dat van toepassing wanneer wij kijken naar de nederlandse militaire aanwezigheid in het vroegere Nederlands-Indië.
In dit jaar verschenen echter twee zeer lezenswaardige paperbacks, welke ook weer twee geheel in tijd en omstandigheden verschillende 'indische' episoden behandelen, namelijk de tijd van de Java-oorlog (1825-1830) en wat er allemaal in en om Ambon geschiedde in de 19e en 20e eeuw. De schrijvers van deze werken zijn van verschillende generaties: Johan Fabricius in zijn DIPANEGARA en Ben van Kaam in AMBON DOOR DE EEUWEN.

'Dipanegara' van Fabricius (ISBN 90 258 0429 2, 1977, Uitgeverij Leopold, Den Haag, 312 pag., met pentekeningen en kaarten, ƒ 32,50) is - zij het wat duur - een kostelijk boek van onze meesterlijke nederlandse schrijver die nog altijd uitmunt door een frisheid die men elders zo node mist. De roman gaat over de figuur van de javaanse prins Dipo Negoro die 150 jaar geleden door de opstand die hij op Java ontketende, het nederlandse koloniale gezag aldaar op zijn grondvesten deed schudden. Fabricius, kennis genomen hebbend van de ruimschoots aanwezige literatuur over deze vijfjarige oorlog, heeft gekozen voor de briefvorm. Een aantal mensen, echt historische zowel als niet-historische personen schrijven brieven over hun belevenissen. Fabricius zegt over deze door hen zelf opgestelde epistels' . . . . . betrokkenen die deze brieven - het zal de lezer misschien verwonderen - op verzoek van de auteur posthuum schreven, teneinde hem erbij behulpzaam te zijn ook menselijke aspecten van het vijfjarig drama te belichten'.

Het boek is, naast een korte literatuuropgave, voorzien van een verklarende woordenlijst omtrent gebruikte indonesische zaken en begrippen en verder een naamregister van de optredende javaanse personages benevens van die van de voorkomende nederlandse officieren, allebei met korte zakelijke toelichtingen. Twee figuren komen er groots uit. Natuurlijk die van Dipo Negoro, de grootste indonesische vrijheidsheld uit de 19e eeuw die - zonder valse romantiek - de plaats krijgt die hem inderdaad toekomt en anderzijds onze opperbevelhebber de zeer kundige generaal Hendrik Merkus de Kock, een menselijke figuur, zowel gewaardeerd door de dames (hij had charmes) als door bestuursambtenaren en officieren (hij liet je uitspreken!).

Fabricius, kenner van zowel Indië als Indonesië, is er in geslaagd een bloedige periode uit onze militaire geschiedenis op niet saaie wijze verantwoord tevoorschijn te halen. De vele brieven die de roman opbouwen zijn naast de nodige daarin voorkomende zakelijke mededelingen, meestal doortrokken van fijne humor die, naar onze vaste overtuiging, de sfeer van die tijd goed weergeeft. Vaak afgrijselijke tonelen weet de auteur zo in een kader te zetten dat zij passen bij een tijd die nu ver weg is, maar toen uitermate reëel was. Er zit door de briefvorm, waarin allerlei droge rapporten soepel worden geëtaleerd, een reuze 'schwung' in het verhaal; men bijt er zich in vast en bemerkt tot zijn blijdschap dat er ook een verhaaltrant bestaat die verrassend, historisch verantwoord, niet eenzijdig en boeiend tegelijk kan zijn. Het boek gaat ook niet voorbij aan het vele leed en de verwoestingen die de krijg meebracht voor de kleine man: de javaanse boer uit Midden-Java en evenmin aan de ellende die de soldaten aan onze zijde beleefden: 15.000 van hen lieten het leven, hetzij door de wapens van Dipo Negoro's krijgers, hetzij door de epidemieën die onze gelederen teisterden. Een voortreffelijk boek!

'Ambon door de eeuwen' van Ben van Kaam (ISBN 90 6074 489 6, 1977, Uitgeverij In de Toren, Baarn, Athosboek, 158 pag., met foto's ƒ 16,90) is, men zou het anders wel bevroeden, niet ingegeven door de gijzelingsdrama's van de jongeren van de RMS in eind 1975 en medio 1977. Juist daarom reeds zijn deze regelen weldadig objectief en geheel ontdaan van de geëmotioneerde welles-nietes toon die om deze verdrietige affaires is blijven hangen.

Wij hadden het genoegen de auteur (leider van een IKON team als voorbereiding voor een komende reportage voor de nederlandse TV) in 1976 in Indonesië te ontmoeten en uitgebreid met hem van gedachten te wisselen, hoewel wij voor onderzoekingen over een ander deel van de militaire historie in deze gewesten vertoefden.

Het is uiteraard onmogelijk diep in te gaan op van Kaam's boek omdat het héél veel omvat.

Het is voelbaar dat de schrijver er meer van had willen (en kunnen) maken; dat zou, gezien de geplande omvang en prijs, niet mogelijk zijn geweest. De door hem zelf opgelegde beperking is doordacht uitgevoerd, al zouden wij (ondanks de correcte bronvermelding overal in de tekst) gaarne aan het eind een uitvoeriger opgave hebben gewenst, benevens ook een register van genoemde personen met een korte identificatie.

Van Kaam heeft - dat in tegenstelling met diverse sensationele scribenten - zich eerst naar behoren georiënteerd in de reeds bestaande documentatie over land en volk van Ambon, hun al of niet gebondenheid aan het nederlandse gezag en in het bijzonder met ons leger in de vroegere kolonie: het KNIL, waarin het voor hen ook niet altijd koek en ei was. Hij is rustig gaan zoeken, heeft gededuceerd en gecombineerd (haalt twee maal ons Mars et Historia aan; artikelen van Ham 1973), waarbij hij goed in is geslaagd de propaganda aan alle zijden uit te bannen. De gematigdheid die de auteur ten toon spreidt en ook zijn vergoelijkende critiek doen weldadig aan.

Als er één belangrijk ding uit het boek tevoorschijn komt, dat is dat wel dat men in de zuidelijke Molukken niet zo heel erg en niet altijd zo pro-Nederland is geweest als men wel eens krampachtig hoort beweren. Van Kaam staaft deze uitspraak met documentatie en weergaves van recente interviews met gematigde lieden. Hij houdt zich ook ver van de zo vaak gehanteerde 'verplichte nummers' die juist in een periode van escalaties en onverdraagzaamheid helaas maar al te vaak alle objectiviteit verbannen door goedkope scheldpartijen op zowel het nederlandse koloniale bewind als op de huidige regering van Indonesië.

Door deze rustige instelling verdient Ben van Kaam's boek een brede schare van lezers, temeer waar hij een oprechte poging doet om in een niet opzettelijk geleerde taal of een houding van 'ik weet het', op prettige en begrijpelijke wijze heel veel onthullende zaken op een nuchter rijtje zet. Een eerlijk te aanvaarden overzicht van Ambon's politieke- en militaire historie van 1814 tot en met de uitroeping van de RMS en de daaropvolgende invasie van de strijdkrachten van de TNI.

CAH

Reeds enige malen heeft de firma Van Holkema en Warendorf een advertentie geplaatst over het boek: NEDERLANDS GESCHUT 1677-1977, door J. Alberda en F. L. Kroesen.
Hierbij werd vermeld: "Verkrijgbaar in de boekhandel".
Dit is niet juist want genoemde uitgever heeft de auteurs bericht dat, gezien budgetaire moeilijkheden, dit boek eerst begin 1978 zal verschijnen.

ANTIEKHANDEL C. HOFSTEENGE
ZUIDERDIEP 142, GRONINGEN - tel. 050-136496
ANTIQUITEITEN EN CURIOSA
SPECIALITEIT: ANTIEKE WAPENS, UNIFORMEN EN MILITARIA
Geopend: dinsdag t/m vrijdag: 14.00 - 18.00 uur
zaterdag : 10.00 - 18.00 uur

CORRESPONDENTEN:

(3) 'UNIFORMKUNDE'
o.l.v. Dr. F.G. de Wilde, Jan Steenlaan 62, Naarden.

(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN'
o.l.v. H.G. Meyer, Vollenbergstraat 6, Venray.

(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN'
o.l.v. B.C. Cats, Claudiagaarde 72, Bussum en
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 's-Gravenhage .

(6A) 'GESCHUT TOT 1850' o.l.v. A.F. Lancker , Grote Spie 347, Breda.

(7) 'MILITAIRE MUZIEK'
o.l.v. Mr. R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 's-Gravenhage.

(8) 'HISTORISCHE NEDERLANDSE VERSTERKINGEN (OVERZEE)
o.l.v. A.F. Lancker, Grote Spie 347, Breda.

(10) 'NAPOLEONTICA'
o.l.v. Prof. Dr. H.P.L. Harms Vogts, Utrechtseweg 102, Heelsum.

(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG'
o.l.v. J.H.M. Berlemon, J.F. Kennedylaan 50, Leiden.

(12) 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN'
o.l.v. A.J. Weekenstroo, Heerenstraat 9-11, Buren.

(13) 'VAANDELS, STANDAARDEN, FANIONS, VLAGGEN'
o.l.v. Stichting voor Banistiek en Heraldiek, 'Huize Midgaard', Aan de Brink, Muiderberg.

(14) 'EERSTE WERELDOORLOG'
o.l.v. Drs. J.C. van Dijk, Grifthorst 16, Leusden - C.

(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE'
o.l.v. Ir. Ch.C. van der Vlis, Anna van Burenlaan 57, Haarlem.

(17) 'MILITAIRE FOLKLORE'
o.l.v. L. Verhoeff, Gevers Deynootweg 50, Scheveningen.

(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS'
o.l.v. M.C. van der Hoog, Beukenlaan 3, Nijkerk, J. van den Berg, Cronestein 85, Gouda en J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, Heemstede.

(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT'
o.l.v. J. van den Berg, Cronestein 85, Gouda en P.C. Boer, Waterklaver 2, Gouda.

(20) 'KNIL'
o.l.v. W.R. van der Weide, Velperweg 147, Arnhem.

INTERESSEGEBIEDEN, WAAR (NOG) GEEN CORRESPONDENTEN VOOR ZIJN:

(1) 'Krijgsgeschiedenis, Korpsgeschiedenis KL'
(2) 'Tradities en ceremonieel'
(6) 'WAPENS en MUNITIE'
(9) 'Maritieme Geschiedenis'
(15) 'Koninklijke Marine'
(21) 'Militaire bibliografie, tijdschriften'